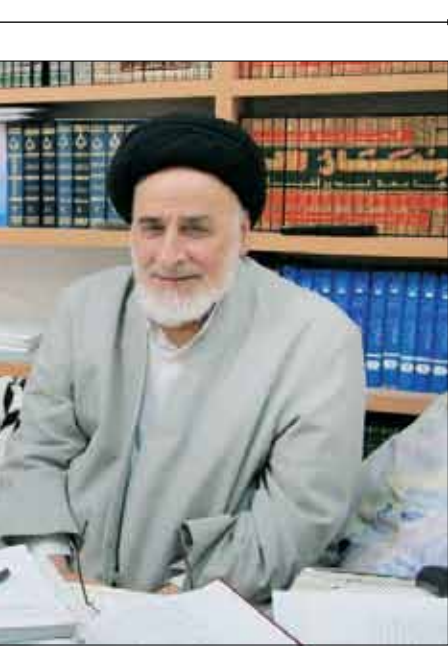

■ **تبع وسبع، ارزبای دقبق، ریشه‌یابی هوشمندانه از حوادث، نشان دادن بی‌پروا و بی‌محابای دست‌های جعل و تحریف، افشای چهره‌های فریبکار در نگارش متون تاریخی و بررسی دقیق بسیاری از آنها، آشنایی گسترده و عمیق با منابع تاریخی و در نهایت روش‌های ابتکاری سیدجعفر مر ترضی عاملی در تدوین و بررسی سیره از ویژگی‌های برجسته استاد بود که در بسیاری از آنها متمایز از دیگر مورخان است.**

■ **علامه در ایران**

سیدجعفر مرتضی‌عاملی معروف به علامه سیدجعفر مرتضی بیست‌م بهمن‌ماه ۱۳۳۳ خورشیدی در شهر بیروت زاده شد. سیدجعفر مرتضی یکی از برجسته‌ترین علمای عصر حاضر و البته متخصص در حوزه تاریخ اسلام و تشیع بود که به سبب همین تخصص و تسلط در امر نگارش سیره ائمه شیعه آوازه بلندی در میان هم‌عصران خود داشت. علامه در طول عمر ۷۵ساله خود بیش از ۲۰ اثر نوشته و منتشر کرد که برخی از آنها مانند الصحیح من سیره النبی الاعظم، الصحیح من سیره الامام علی علیه السلام یا مرتضی من سیره المرتضی و مأساه الزهراء نزد علاقه‌مندان علوم دینی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. پرداختن به همه این آثار در تون و فرصت این نوشتار نیست اما اشاره به برخی از مهم‌ترین اقدامات سیدجعفر مرتضی در یادداشت‌های موزای میسر شده است.

سیدجعفر مرتضی تحصیلات خود را به‌صورت غیررسمی نزد پدرش آغاز کرد و چندی بعد راهی نجف اشرف شد. در آنجا به مدرسه آیت‌الله العظمی بروجردی یا جامعه‌التحفاالدینیهِ رفت و به تحصیل علوم دینی مشغول شد. ۶ سال در نجف ماند و پس از آن به قم آمد، نزد آیات عظام میرمحمدی، زنجانی، فانی، حائری و املی حاضر شد و همزمان تحقیق و پژوهش در باب موضوعات تاریخی شیعه را آغاز کرد. اقمشش تا سال ۱۳۷۱ در ایران ادامه داشت، پس از آن بار دیگر به لبنان رفت و در تمام این ۲۷ سال، به ایران رفت و آمد داشت.

سال‌های اقامت علامه عاملی در قم و تردد به تهران، سال‌های مهمی در کارنامه علمی ایشان به حساب می‌آید. چه از آن جهت که حضورش در ایران و راه‌اندازی منتدا یا مدرسه علمیه جبل عاملی‌ها سرچشمه برکات علمی فراوانی شد و چه از این جهت که حضور در تهران و تدریس برای دانشجویان دوره کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس باب تازه‌ای در تدریس تاریخ تشیع پیش روی اهالی دانشگاه گشود. علامه در همین سال‌های تدریس از ارائه مشاوره‌های تحقیقاتی و ایجاد شرایط مناسب برای تحصیل طلاب لبنانی در ایران و فتح باب تعامل شیعیان علاقه‌مند به امور پژوهشی نیز غافل نبود. جعفر مرتضی طی ۲۵ سال سکونت در شهر قم دستی بر آتش مباحث مربوط به حکومت از سیره اهل بیت داشت و مجموعه‌ای نیز در این باره تدوین کرد؛ مجموعه‌ای که پیش از هر چیز نشانگر زاویه نگاه سیدجعفر به بحث حکومت و از تباط سیاست‌ورزی با سیره بود. ایشان پس از بازگشت به بیروت در اواخر سال ۱۹۹۳ میلادی، تلاش‌های پژوهشی و تربیتی خود را در جنوب لبنان – که آن زمان در اشغال اسرائیل بود– نیز همچون ایران ادامه داد. او علاوه بر پژوهش در زمینه تاریخ تشیع و تاسیس مرکزی تحقیقاتی در بیروت، به برگزاری جلسات مختلف برای جوانان شیعه لبنانی همت گماشت و از این طریق، نسلی از فعالان مذهبی در میان شیعیان لبنان به وجود آورد. یکی از مهم‌ترین اقدامات سیدجعفر مرتضی در مسیر آموزش، تاسیس حوزه علمیه‌ای در شهر بیروت بوده

مروری بر شیوه پژوهش مرحوم علامه سیدجعفر مرتضی در گفت‌وگو باحجت‌الاسلام سیدمحمد عاملی، فرزند ایشان

مجتهد تاریخ‌نویس!

نوشته‌اند؛ می‌شود کتاب‌های «اهل البیت فی آیه التطهیر»، «الغدیر و المعارضون»، «لست بفقو أن أخطی»، «الولایه التشریعیه» و … را نام برد.

■ **علامه در تعداد زیادی از تألیفات‌شان به شبهات و نیازهای روز جامعه توجه داشتند؛ مهم‌ترین حوزه مورد توجه علامه کدام بود؟**ایشان مسأله خاصی برای پردازش در نظر داشتند که بیماری و فقدان‌شان منجر به پیرداختن به آن مسأله شده باشد؟
تأکید علامه در پردازش مسائل روز بر کدام حوزه بود؟

مرحوم علامه در موارد زیادی و همچنین مقدمات برخی آثارشان به این نکته اشاره کردند. وقتی شبهه‌ای درباره موضوعی در مورد ائمه و حضرات می‌دیدند و بعد تاریخی و تحلیلی آن را برجسته می‌دیدند، سعی می‌کردند درصدد پاسخ‌دهی علمی برآیند. شبهه در حقیقت همان گزاره یا تحلیل باطلی است که از سوی برخی اهالی باطل به ظاهر و زیور حق آراسته و علامات و ظواهر حق به آن داده شده است به طوری که برای بسیاری از مردم تشخیص آن دشوار است و این امر، مهارت متقلبان در امر تشبیه حق به باطل را نشان می‌دهد. شبهه مانند درهم و دینار تقلبی است که جنس واقعی آن پست و بی‌ارزش است اما به گونه‌ای رنگ شده که آن را شبیه فلزات گرانبهایی چون طلا و نقره کرده است. نکته اصلی همین‌جاست؛ چنین تقلب‌هایی معمولاً نسبت به اشیا و مسائلی اتفاق می‌افتد که مورد توجه و رقابت هستند و در رشد، تکامل و پیشرفت نقش حیاتی دارند. زمینه‌های اعتقادی و ایمانی هم که در موضع‌گیری‌ها، اختلافیات، زندگی و اهداف بشر اثر سازخگی و متونی است که به ما رسانده است؛ خواه این متون تاریخی باشند یا فقهی یا اعتقادی یا سایر موضوعات. قرآن بر تمام افکار، رفتارها، موضع‌گیری‌ها، ارزش‌ها، عقاید، روش‌ها و خلاصه، بر همه چیز هیمنه و برتری دارد. قرآن است که بر آنها حکم می‌راند و معیار صحت و سقم آنهاست و بدون شک هرچه در تعارض با قرآن باشد، دروغ و باطل است. پس به‌روشنی می‌توان گفت نقش تفسیر آیاتی از قرآن در سنجش گزاره‌های تاریخی و اهمیت دست اول بودن این منابع چگونه برای علامه اهمیت داشته و دارد.

نکته مهم دیگری که در این راستا باید به آن اشاره کرد، این است که البته آنچه به صراحت در قرآن مطرح نشده و در سایر متون نقل شده، اگر با ملاک‌های قرآنی سازگاری داشته باشد و از نظر قرآن شرایط قبول و پذیرش را دارا باشد، مورد اعتماد قرار می‌گیرد. این دسته از متونی که اینچنین شرایطی را دارا نیستند از ۲ دسته تقسیم می‌شوند؛ دسته اول – با بخش از روایات تاریخی که با اصول و ضوابط قرآنی تعارض و تناقض دارند؛ مثلاً این موارد از اصول قرآنی هستند و گزاره‌های مهم باید با چنین مفاهیمی سنجیده شود. گزاره‌هایی همچون عصمت انبیا، طهارت نسبت اهل بیت نبوت از هر پلیدی و عیب و نقص، عدم جواز مسلت دادن ظلم و جهل به خداوند و اینکه هیچ چشمی خداوند را درک نمی‌کند اما او چشم‌ها را درک می‌کند. در صورت پذیرش این مفاهیم و صحت آنها که از قرآن برآمده است، اگر روایتی کاری را به انبیا نسبت دهد که با عصمت ایشان منافات دارد یا چیزی را که منافی طهارت اهل بیت است به ایشان نسبت دهد یا هر یک از مواردی را که در ابتدای این پاسخ‌خ به آنها اشاره کردیم مورد نفی قرار دهد، در ساختگی و دروغ بودنش شکی نیست، چون با ضوابط قرآنی تعارض دارد و این تعارض برای ما گزاره نهایی و مرجع صدور رأی است. در کنار این نسبت، دسته دیگری از روایات یا گزاره‌های قرآنی وجود دارد که مضمون آنها با محکمت قرآن تناقض ندارد و با هیچ یک از اصول، ضوابط و قوانینی که خداوند وضع فرموده نیز در تعارض نیست، چنین روایاتی محکوم به باطلان نیست، بلکه در محدوده احتمالات باقی می‌ماند و طبق روال طبیعی درباره آنها تحقیق می‌شود. از این حیث است که می‌توان اهمیت تفسیر و تحلیل قرآنی درباره گزاره‌های تاریخی، ویژه درباره تاریخ امامت و پیامبر را بروشنی درک کرد.

است؛ مدرسه‌ای که با زاویه نگاه و هدف نهایی سید جعفر به امور شیعه راه‌اندازی شده و در هر اقدامی متوجه دفاع از امامت و ولایت و تلاش مستمر در پاسخگویی به شبهات اعتقادی پیرامون تشیع بوده است.

■ **حاصل ۳ مکتب فکری**

ویژگی‌های منحصر به فرد آثار علامه عاملی، در کنار مشخصات دانش فردی ایشان، مهم‌ترین دلایل اهمیت این شیعه‌ای در گرایش تاریخ‌صدر اسلام بود که می‌توان از شخصیت او به عنوان یکی از عوامل اصلی احیای تاریخ در حوزه‌های علمیه یاد کرد. آثار تاریخی او چندین ویژگی مهم دارد که پیش از اشاره به آنها، می‌توان گذاری بر شخصیت سید داشت.

رسول جعفریان، از شاگردان علامه عاملی که سال‌هاست در حوزه تاریخ اسلام به فعالیت و پژوهش مشغول است، در این باره می‌گوید: «آقای سیدجعفر مرتضی، حاصل ۳ مکتب فکری بود: یکی مکتب لبنان که ادبیات‌نگارشی ایشان و انس و الفتش با آثار آن دیار، علاوه بر تربیت در دوره کودکی، میراث آن دوره است. دیگری نجف که چند سالی در آنجا مانده و تحصیل کرده و البته جزو معدود طلبه‌هایی بود که آنجا را ترک کرد و و سال ۴۷ به قم آمد و سوم مکتب قم که عمده تحصیل و تحقیق و تألیفات ایشان در آنجا بود و تا سال ۷۱ نیز در آنجا باقی مانده بود.» او سهم مکتب قم و اساتید علامه در شکل‌گیری شخصیت و میزبانت آثار علامه را بیش از دیگر مکاتب می‌داند و اینطور

مروری بر زندگی و زمانه مرحوم آیت‌الله سیدجعفر مرتضی عاملی

پاسدار تاریخ شیعه

سیدجعفر مرتضی عاملی که ۴ آبان امسال دعوت حق را لبیک گفت، یکی از مورخان برجسته شیعی در گرایش تاریخ صدر اسلام بود که می‌توان از شخصیت او به عنوان یکی از عوامل اصلی احیای تاریخ در حوزه‌های علمیه یاد کرد. سخن گفتن درباره سیدجعفر مرتضی عاملی سخت است. شاید سخت‌تر از آن، نوشتن از او باشد. باید حاصل یک عمر درس و بحث را در چند سطر خلاصه کرد و در تمام این سطور نیم‌بند، خیانتی به این مجاهدت نکرد؛ چهاردهی که طی ۷۵ سال، جبهه در بیروت و نجف و چه در مشهد ادامه داشت و حتی در روزهای سخت تسلط سرطان نیز ترک نشد. این نوشتار تلاش کوچکی است به رسم تقدیر از یک عمر دین‌داری.

ادامه می‌دهد: «در قم، بیش از همه با ۳ استاد هم‌نشین بود. آیت‌الله سیدمهدی روحانی، آیت‌الله احمدی‌میانجی و آیت‌الله میرمحمدی از طریق آنها با جمعی از علمای دیگر مانند آیت‌الله شبیری‌زنجانی، آیت‌الله آذری و … مربوط بود. در کل، بیشتر تحت تأثیر آیت‌الله روحانی بود. خاظم هست و شاهد بودم، تا زمانی که در ایران بود، همه آثارش را قبل از چاپ به آقای روحانی و احمدی‌میانجی می‌داد تا مرور کنند، چنان که در بسیاری از جعفریان‌وقتی‌به‌موشکافی‌ویژگی‌های‌علامه‌در‌روشن‌شناسی

و تحقیقات تاریخی می‌رسد، دقت در تدوین، مطالعات جامع و سریع و البته مشورت با اهالی علم را از مهم‌ترین ویژگی‌های سیدید می‌داند و می‌گوید: «سیدجعفر مرتضی نبوغ خاصی در استنباط از نصوص تاریخی داشت، متون را زیاد می‌خواند و هم‌زمان با سرعت انتقال، در تدوین مطالب هم بسیار سریع بود. خودشان می‌گفتند یادداشت‌نویسی پشت کتاب‌ها را که عملاً فیش‌نویسی از داخل کتاب بود، از آثار سیدعبدالحسین شرف‌الدین یاد گرفتند. سیدجعفر در ۲ اثر حیات امام رضا و حدیث ائمه، نشان داد ورودش در تاریخ متفاوت با دیگران است؛ هم روش دارد و هم اهل تبع تبع گسترده است. به هر حال، ایشان در یک فضای پرنشاطی فعالیت نگارشی خود را آغاز کرد و البته ادامه داد. سیدمرتضی نقادانه کار می‌کرد و هرچند، خط‌کنشی منهدمی در بحث‌های انتقادی خود می‌کرد اما کمتر تبع، نقادی سندی و متنی و حدس‌های تند و تیز ایشان، راه

شنبه ۲۳ آذر ۱۳۹۸

وطن امروز | شماره ۲۸۱۵

یاد

را برای اظهارات جدید فراهم می‌کرد».
میزبه مهم دیگری که درباره آثار سیدجعفر مرتضی مورد اشاره واقع شده، سادگی در بیان است. علامه تأکیدبی بر استفاده از ویراستار در تألیفات‌شان نداشتند و آثار باقی مانده از ایشان به قلم شخص ایشان است؛ نکته‌ای که از نظر اهالی حوزه و دانشگاه نیز مغفول مانده است؛ نوع نگارش سیدجعفر را باید مثال‌زدنی دانست. مطالب اثر با حفظ صورت علمی و محققانه، آنچنان ساده ارائه شده که مخاطب نیازی به مراجعه به منابع دیگر برای فهم مطالب ندارد. علامه توجه دارد که مخاطب را چگونه با خود همراه کند، او را ابتدا درباره دشواری‌های تحلیل آگاه کرده و سپس قدم به قدم با مخاطب در تبیین رویدادها پیش می‌رود و در نهایت به‌صورت ساده و روان نتیجه‌گیری هر بخش را به مخاطب ارائه می‌دهد. این سادگی در کنار روش ویژه علامه برای بیان سیره منجر به نتیجه‌ای شده که امروز در قالب الصحیح من سیره النبی الاعظم یا الصحیح من سیره الامام علی پیش روی ما است.

■ **پژوهش به شیوه شیعه‌ا**

شروع کار علامه به‌صورت تخصص پژوهش در تاریخ هنگلگی بود که با برخی مسائل شهپر‌انگیز از جانب برخی محققان درباره مسأله ولایتعهدی حضرت رضا مواجه شد. هر چند که ایشان پیش از این مواجهه نیز علاقه زیادی به تحقیق و تدبر در تاریخ شیعه داشت اما برخورد با موضوع ابن عباس و تهمت‌ی که به او درباره زد‌ی اموال بصره چسباند شده و اینکه چگونه ممکن است شخصی مثل ابن عباس که مفسر قرآن است و این همه از او تعریف شده دست به چنین کاری زده باشد، ایشان را به تحقیق جدی در این مورد واداشت. پس از آن و اندک زمانی پیش از پیروزی انقلاب اسلامی اما اندیشه تدوین کتابی با عنوان الصحیح من سیره النبی الاعظم در ذهن علامه جرقه زد. نتیجه این اندیشه البته بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به ثمر رسید؛ اثری که باعث شهرت بیشترایشان در دنیای تاریخ شد. سیدجعفر مرتضی با وارد کردن مباحث اجتهادی و روش استنباطی در تاریخ مناظر پژوهشی جدیدی به روی علاقه‌مندان به کارهای تاریخی ویژه دوستداران تاریخ پیامبر (علیه‌الله علیه و آله) و امیرالمومنین (علیه‌السلام) بازگشود. از ویژگی‌های مهم روش کار تاریخی استاد نشان دادن کارکردهای مباحث تاریخی در دفاع از مبانی کلامی شیعی و همچنین حمله جدی و روشمند به مبانی کلامی اهل سنت با استفاده از تاریخ است. تتبع وسیع، ارزیابی دقیق، ریشه‌یابی هوشمندانه از حوادث، نشان دادن بی‌پروا و بی‌محابای دست‌های جعل و تحریف، افشای چهره‌های فریبکار در نگارش متون تاریخی و بررسی دقیق بسیاری از آنها، آشنایی گسترده و عمیق با منابع تاریخی و در نهایت روش‌های ابتکاری او در تدوین و بررسی سیره از ویژگی‌های برجسته استاد بود که در بسیاری از آنها متمایز از دیگر مورخان است.

مهم‌ترین آثار علامه سیدجعفر مرتضی عاملی در یک‌نگاه

تنها کلمه است که می‌ماند!

خطر را می‌بینند و نسبت به آن حساسیت نشان داده نمی‌شود.»

■ **صحیح‌ترین روایت از امیر مومنان!**

الصحیح من سیره الامام علی؛ عنوان دومین اثر مهم علامه سیدجعفر مرتضی‌عاملی است؛ کتابی که در ۲۰ جلد، به زندگیمانده و سیره عملی حضرت علی ابن‌ابیطالب می‌پردازد. این کتاب شامل ۳ بخش و ۲۰ جلد است که هر بخشی جدا، شامل چند باب و دارای چندین فصل مربوط به خود است. زندگانی امیرالمومنین در دوران حیات پیامبر اکرم، ازدواج امیرالمومنین با حضرت زهرا(س)، تاریخ جنگ‌هایی که حضرت در آنها شرکت داشته‌اند، نقاط عطف زندگی حضرت در دوران حیات سیاسی و اجتماعی پیامبر و پس از آن پرداخت به شیوه حیات امیرالمومنین در دوران پس از رحلت پیامبر از مهم‌ترین سرفصل‌های این کتاب است.

علامه عاملی درباره این کتاب اینطور نوشته‌اند: «بدین سان روشن شد مصحف علی با قرآن موجود هیچ‌گونه تفاوت نداشته است و تفاوت‌های یاد شده و افزونی‌های دیگر، تفسیر و تأویل آیات بود و نه جز آن.»

■ **از زنجی که شنیده نشد…**

مأسأة الزهراء(س)، کتابی است که علامه با انگیزه روشن پاسخ‌دهی به شبهات موجود پیرامون شخصیت حضرت زهرا نوشته است. ایشان در مقدمه کتاب نیز به این مسأله اشاره کرده‌اند و تدوین این اثر را در پاسخ به شبهات سیدمحمدحسین فضل‌الله عنوان کرده‌اند. علامه جعفر مرتضی پس از تألیف و انتشار این ۲ جلد کتاب، کتاب دیگری در ۲ جلد تألیف کرده و نام «خلفیات ماساه الزهراء» را بر آن نهاد. این ۲ جلد موخر، به نوعی کامل‌کننده محتوایی است که در مسابه به مخاطب عرضه شده است. سیدجعفر مرتضی‌عاملی در این کتاب پس از بیان مناقب و فضایل حضرت زهرا به تفصیل از حوادثی که برای آن حضرت پس از رحلت رسول خدا(ص) پیش آمد سخن گفته و موضوع شهادت و چگونگی آن را بررسی و تحلیل کرده است.

■ **احمدرضا کلاترئی**: تکرر آثار علامه سیدجعفر مرتضی‌عاملی، مهم‌ترین ویژگی شیوه پژوهش ایشان است. اهالی اندیشه و کارگردان ایشان تعداد این آثار را بیش از ۲۰۰ جلد دانسته‌اند؛ تالیفاتی که قطعاً بخش مهمی از اندوخته شیعه در باب تاریخ تحلیلی اسلام و سیره اهل‌بیت به حساب می‌آید. در این نوشتار، گزیده‌ای از مهم‌ترین آثار علامه را مرور می‌کنیم.
■ **کتابی که شهید شد: الفصحیح من سیره النّبیبی الأَعْظَم(ص)**
یکی از ۲ کتاب مهمی که علامه عاملی در باب سیره پیامبر(ص) و اهل بیت نوشته است؛ کتابی به زبان عربی که ابتدا در بخش‌های مختلفی و در دوره ۱۱ جلدی تا پایان جنگ احزاب تدوین شد و بعدها در دوره ۳۵ جلدی تا پایان رویداد سقیفه را نیز در بر گرفت و پس از آن کامل‌تر از بار نخست، به چاپ رسید. الصحیح حدود یک‌هزار و ۷۰۰ منبع دارد و در ۲ جلد به زبان فارسی نیز خلاصه شده است. این اثر عنوان کتاب سال جمهوری اسلامی ایران را نیز دریافت کرد که البته این تقدیر با حواش‌ی مهمی همراه بود.

الصحیح من سیره النبی الاعظم؛ به‌زعم بسیاری از کارشناسان حوزه تاریخ اسلام غنی‌ترین سیره‌ای است که از پیامبر به رشته تحریر درآمده است. علامه بارها و در محافل گوناگون تأکید شدید بر پرهیز از هر گونه تغییر و تحول در این اثر داشتند. تأکیدی که متأسفانه در جریان ترجمه و تلخیص کتاب نایده‌انگاشته شده و ایشان را مجبور به واکنش کرد. پیش از برگزاری مراسم رونمایی از کتاب ترجمه شده، علامه دست به قلم بردند و به‌صورت رسمی ناراضی‌شان از این اقدام را اعلام کردند. ایشان پس از این ماجرا ایران را ترک کردند و در مراسم ترتیب داده شده از سوی وزارت ارشاد نیز حضور نیافتند.

ایشان در پاسخ به سوآلی درباره رد ترجمه الصحیح من سیره النبی الاعظم اینطور گفتند: «نچه تحت عنوان سیره پیامبر(ص) و به نام ترجمه الصحیح ارائه شده است، برای اسلام دارد. در من معتقدم برای رفع این خطر از اسلام باید اکنون جلوی پیشرفت این ضرر گرفته شود. متأسفم که

